

ti izrazi u tim oblicima nalaze u naslovima triju priloga u zborniku.

Pisci pak brojnih biblijskih članaka u zborniku, u razvijanju svojih tema, služe se biblijskim citatima, nekada i u obilnijoj mjeri, uglavnom na izvornim biblijskim jezicima, pretežno na hebrejskom i grčkom. U vezi s tom činjenicom pisac ovog prikaza zbornika za *Obnovljeni život* našao se u izvjesnoj dilemi. S jedne strane, neupitno mu je da citiranje biblijskih tekstova na izvornim biblijskim jezicima (i onda kada su ti citati u latiničnoj znanstvenoj transliteraciji) jest u skladu s već spomenutim visokim znanstvenim kriterijima. S druge strane, međutim, sasvim mu je jasno da je primjenjivanjem takve metodologije veoma reduciran broj čitatelja ovoga izvanrednoga zbornika. Kao što mi je malo prije došla »nepatriotska napast«, tako mi sada dolazi pitanje u »patriotskom« smjeru: za koga mi (tj. hrvatski bibličari) pišemo? Ovakvim (retoričkim) pitanjem izričem na neki način činjenicu da mnogi naši čitatelji, makar veoma obrazovani i zasigurno zainteresirani za mnoge teme u zborniku, zbog nepoznavanja biblijskih izvornih jezika ne mogu čitati veći dio članaka ove knjige, što smatram izvjesnim gubitkom, kako za čitatelje tako i za knjigu.

U razgovoru s jednim kolegom koji se kao i ja osobno veoma obradovao ovom zborniku i smatra ga jednim od najboljih zbornika koji su se na našim prostorima pojavili, reče mi on sljedeće: »E, kada bi se sada moglo prirediti jedno »jednostavnije«, jezično »prilagodeno« izdanje članaka ove lijepe velike knjige za one čitatelje koji se rado služe Biblijom i biblijskom tematikom, ali ne i biblijskim originalnim jezicima.«

Sve u svemu, zbornikom *Neka iz tame svjetlost zasine!* prof. dr. Adalbert Rebić dobio je dragocjen dar povodom 70. obljetnice svoga života i 40. obljetnice profesorskog djelovanja. Ovaj zbornik, pogotovo *Bio-bibliografija* o A. Rebiću u njemu, o kojoj je već bilo govora, također omogućuje čitateljskoj javnosti da

cjelovitije otkrije i sebi posvijesti tko je slavljениk A. Rebić: prijatelj, svećenik — svestrani navjestitelj, političar (kada je to bilo najpotrebnije za naciju), profesor (formator) generacijama, leksikograf, znanstvenik — bibličar... Velik bi popis morao nastati kada bismo pokušali obuhvatno nanizati pojmove kojima bi bio cilj naznačiti tko je A. Rebić i koje je značenje imao, i još ima, »fenomen A. Rebić« za našu Crkvu i Domovinu.

Zbornik *Neka iz tame svjetlost zasine!*, koji je dostojanstvena čestitka koju su A. Rebiću priredili prijatelji i kolege, ima i samom svojom namjenom znakovitost koja govori o Svečarevu životu, koji je, njegovim plodnim djelovanjem, bio darivanje. Ovaj dar Slavljениku istodobno je Slavljениkov poklon za druge. Tolikim kvalitetnim prilozima zbornik *Neka iz tame svjetlost zasine!* jest zapravo Svečarev dar i samim člankopiscima (od kojih su mnogi — na razne načine — njegovi učenici) te svim onima (čitateljima) na našim prostorima za koje A. Rebić nastavlja i dalje uspješno i predano živjeti i stvarati.

Pero Vidović

Ivan Koprek (ur.), *Poslovna etika i duhovnost*, Zbornik radova međunarodnog simpozija održanog u Zagrebu 12. studenoga 2005, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2007, 198 str.

S potpunom sigurnošću možemo ustanoviti da je etika danas jedna od najvažnijih i najživotnijih filozofskih disciplina. Njezina neotklonjivost očituje se kroz čovjekovo zauzimanje stava, djelovanje i postupanje u obiteljskom i građanskom ambijentu, u politici, ekologiji, javnom priopćavanju, medicini, biotehnologiji, industrijskoj proizvodnji, posredovanju, trgovini itd. Za ovaj prikaz je značajno primijetiti da se čovjek unutar čitavog niza zanimanja i društvenih ulo-

ga pronalazi upućen na etiku u poslovanju.

Već je Aristotel u *Nikomahovoj etici* naglasio da etika promatra, vrednuje i normira područje ljudske prakse. Valja podsjetiti da je taj znameniti antički filozof u praktičku filozofiju, osim etike, ubrojio ekonomiju i politiku. Praksa (činjenje) tako se očituje kao specifično čovjekova djelatnost, naravno proizašla iz njegove razumske duše. Ta je duša forma tijela i ujedno prostrani ambijent čovjekove duhovnosti.

Upravo je osebujni i složeni fenomen duhovnosti u poslovnoj etici bio predmetom međunarodnoga simpozija koji je održan 12. studenoga 2005. godine na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. Izlaganja na tom simpoziju objelodanjena su u zborniku *Poslovna etika i duhovnost*, a uredio ga je prof. dr. Ivan Koprak.

Vrijedi istaknuti da je dotični zbornik već deseta po redu publikacija u biblioteci »Religijski niz«, koju izdaje Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove. Simpozij i popratni zbornik potičaje za svoje nastajanje zahvaljuju Centru za poslovnu etiku, udruzi utemeljenoj radi »zaštite i promicanja etičkih načela u životu i radu svake osobe, bez obzira na starosnu dob, obrazovanost, religijsko opredjeljenje, zaposlenost«. Idejni začetnik, jedan od osnivača i pročelnik Centra je prof. dr. Ivan Koprak.

Ivan Koprak već u predgovoru Zbornika naznačuje i obrazlaže zahtjev za unošenjem duhovnosti u najprirodnije događaje svagdanje egzistencije, tako da se duhovnost može odjelotvoriti kao čin, stvar, stvarnost čovjekova postojanja. Predgovor između ostalog donosi ishodišnu, programatsku i smjerokaznu primjedu isusovca Karla Rahnera, jednoga od najvećih teologa minulog stoljeća, da će čovjek nadolazećeg doba biti čovjek duhovnosti, ili ga u protivnom neće biti.

Prvi referat u Zborniku, autora Vlade Markovca, naslovljen je »Etički ko-

deks i ponašanje u poslovanju«. Riječ je o svojevrsnom etičko-pravnom manifestu u kojem se podastiru i opravdavaju temeljna načela prema kojima se radna organizacija mora ravnati i usmjeravati u poslovanju. Kao nepokolebljivo pravilo u poslovnoj filozofiji autor iskazuje nadzakonsku normu da se mora »poštivati slovo i duh zakona«. No pri tome je svjestan da ponajprije valja potvrditi i oživotvoriti visoko postavljene standarde individualne i poslovne etike. Tim slijedom naglašava neupitni naravnopravni zahtjev da »s poštenjem nema pogoda« . Kako bi normirao naznačeni postulat, autor nabraja precizna pravila, naputke i standarde postupanja unutar raznih, kroz poslovanje nadošlih okolnosti, koje se mogu nametnuti kao poziv na ispravno orijentiranje. Posebna poglavlja posvećena su izvješćima o prekršajima i sankcijama zbog nepokoravanja zahtijevanim etičkim i pravnim standardima. Treba istaknuti da Vlado Markovac ne očekuje da dotični zakoni i pravila zamijene ili posve dokinu zaposlenikovu razboritu prosudbu koja će mu u raznorodnim situacijama omogućiti dozezanje odgovornog i pravilnog stava, te iz njega proizlazećeg ispravnog djelovanja.

Autorica sljedećeg izlaganja je Teodora Živković. Unutar teksta pod naslovom »Životni projekt kroz prizmu poslovnog projekta« razlaže se zamisao da životni ciklus stanovitoga poslovnog projekta ima određeni slijed koji je usporediv s događajima u životu svakoga čovjeka. Naznačenim pristupom dopijeva se do pojma »životni projekt«, koji biva konstituiran kao sinonim za duhovni rast i sazrijevanje. Zatim, takvo sagledavanje i razumijevanje života dovodi do »projektnog pristupa životu«. U poslovnim međunosima poduzeće se otkriva kao subjekt projekta, a taj se subjekt kroz fleksibilno i ujedno principijelno upravljanje promjenama približava ostvarenju projekta. Postavljeni projekt bi tako trebao postati i ostati izazov i šansa

za čovjeka da se temeljnim opredjeljenjem za Isusa Krista ostvari i potvrdi u punini osobnog dostojanstva.

Ivan Koprek u referatu »Poslovna etika i isusovačka duhovnost« podastire osvrt na činjenicu da se u recentnoj menadžerskoj literaturi nerijetko traži odgovor na pitanje mogu li crkveni redovi biti nadahnjujući uzori za uspješno i plodonosno poslovanje u 21. stoljeću. Nakon sumarnog ocrtavanja temeljnih značajki redovničkih pravila koja su ustanovljena unutar različitih redova i zajednica u okrilju Crkve, autor se usredotočuje na odnos isusovačke duhovnosti i suvremenog menadžmenta. Naglašava da isusovačka duhovnost zahtijeva uvijek onaj četverostruki *magis* (više): trajnu refleksiju i praktično odvagivanje, samosvjesnost, domišljatost, ljubav i heroizam. Isusovci svoju ljubav trebaju pokazivati konkretnim zauzimanjem za druge, a autor ukazuje da takav nesebični pristup Ch. Lowney naziva »heroic leadership« i u njemu prepoznaje četiri stupa na koje se oslanja današnji uspješni menadžment.

Izlaganje »Poslovna etika — odnos prema organizaciji« potpisuje Dubravko Štimac. On ističe da se u diskursu o etici u poslovanju, unatoč prividnoj jasnoći, može lako skliznuti u teoretiziranje i dociranje ili pak u banaliziranje prisutnih problema. Još je gore, smatra autor, kada se najraznovrsnija očitovanja nemoralna nastoje sakriti iza velikih riječi o općem dobru, nacionalnoj korisnosti, osmišljenim strategijama itd. Izlaz iz takvih zastranjivanja autor vidi u konceptu »željenog djelatnika«, kojeg se u SAD-u uobičajilo nazivati »company man«. Takav je djelatnik pozitivan primjer korporativne kulture, budući da je sposoban uočiti da će vlastitim zalaganjem za razvoj i dobrobit kompanije čiji je zaposlenik i njemu samome biti bolje.

Nikola Stanković referat »Duhovna sloboda i posao« započinje pomnom i slojevitom analizom značenja pojmova naznačenih u naslovu. Razlaže i osvjet-

ljava suptilni fenomen slobode, zatim sagledava njezin odnos prema duhu, tematizira susret rada i umjetnosti. Autor zaključuje da se čovjek kao materijalno i duhovno biće treba izboriti za slobodu na način da u slobodnom i oduhovljenom samoraspolaganju te praktičnoj racionalnosti odluči »poštivati nužnost kao nužnost«. Imperativi zaposlenja i rada pri tome se manifestiraju kao uvjetovanosti koje čovjeku omogućuju ostanak u slobodi duha.

O duhovnosti u etici i poželjnom djelovanju čovjeka—kršćanina govori Michael J. Parnham u ogledu pod naslovom »If salt has lost its savour...«. Autor podsjeća na sveprisutnu krizu morala koja stihijski zadobiva globalne razmjere te ukazuje na sve pogubniji religijski fanatizam i društvenu netoleranciju. Širenje multinacionalnih kompanija omogućuje bogatima i moćnima još veću ekspanziju i širenje moći na štetu siromašnih i obeskrijepljenih društvenih slojeva, naroda, država i regija. Ekološka kriza rezultat je želje da se priroda podvrgne nesmiljenoj tehnološkoj kontroli, a istodobno su sve učestaliji i tragičniji ratovi radi otimanja prirodnih bogatstava. Svjetski mir doima se nedostižnim. Ipak, izlaz iz takvog stanja autor vidi u razboritom posadašnjenu naputka sv. Pavla: »Ako je moguće, koliko je do vas, u miru budite sa svim ljudima!« (Rim 12, 18)

Sljedeći referat nosi naslov »Etika i globalizacija«, autorice Tanje Klišanin Brčić. Riječ je o pozitivnom ukazu na imperativnu potrebu za etikom i njezinim normativnim diskursom u suvremenom svijetu. Prema autoričinu uvjerenju, koje je detaljno argumentirala predočenim podacima i zaključcima, globalizirano gospodarstvo mora uvažavati dva osnovna zahtjeva: ekološku stabilnost i zaštitu ljudskog dostojanstva. Put do ostvarenja istaknutih ciljeva dug je i naporan, ali on se iskazuje kao jedina garancija bolje budućnosti.

Kristijan Krkač nudi tematsku jedinicu pod naslovom »Kultura i europska

poslovna etika«. Posrijedi je zanimljivo problematiziranje i tematiziranje odnosa kulture i europskog poslovanja pod vidikom pragmatičke etike. Pristup temi svojstven je analitičkoj filozofiji. Izložen je niz detaljnih komparativnih studija u kojima se istražuje mogućnost sadržajnog i funkcionalnog ispreplitanja kulture (vrijednosne sfere) i poslovanja (tehničke sfere). Time je autor ukazao na sve veću potrebu za primijenjenim etikama, tj. etičkim pristupima poslovanju. Pred te pristupe postavlja se zahtjev osiguranja korporacijske društvene odgovornosti. Na takav način formirana i potom univerzalizirana svijest postala bi kulturna vrednota sposobna da iznjedri uravnotežen i skladan suodnos profitabilnosti, legalnosti i moralnosti, kako u europskim tako i u svjetskim okvirima.

Josip Milić obradio je temu »Duhovnost u poslovanju na području Bosne i Hercegovine«. Autor predočava složene poteškoće hrvatskog naroda u BiH. Osvrće se na neke recentne nemile događaje u tamošnjem poduzetništvu i socijalnom dijalogu. Ističe činjenicu socijalnog raslojavanja i odumiranja srednjeg sloja, koji je inače čimbenik socijalne stabilnosti svakog zdravo strukturiranog društva. Autor smatra da za spomenute probleme nisu odgovorne samo unutardržavne korupcijske i međunacionalne interesne silnice, nego i globalizacija sa svojim agresivnim modelom socijalno neosjetljivoga liberalnog kapitalizma. Katolička crkva je apostrofirana kao institucija koja se svojom snagom, moralnim autoritetom, mudrošću, spremnošću te svojim pravednim naukom može oduprijeti spomenutim nepravdama.

Mirko Vid Mlakar priložio je referat »Naznake o poštenom u medijima«. Ovdje se čitatelj susreće s eksplikacijom etičkih i pravnih konotacija činjenice da su poštenu novinari prisiljeni na sukobe s onima koji imaju političke, gospodarske i ostale moći. Autor postavlja retoričko pitanje može li postojati pošteno novinarstvo ako nema poštenih vlasnika me-

dija i poštenih medijskih menadžera. Nadalje, u referatu se dohvaća dilema treba li istina biti »apsolutna i/ili zanimljiva«, obrazlaže se zahtjev za nadziranjem medija od strane konzumenata informacija, tj. šireg građanstva. Nije propušteno naglasiti da razmimoilaženja oko tih i sličnih pitanja u razvijenim zapadnim društvima postoje čak i unutar katoličkih glasila, iako u njihovom poslovanju nije najvažniji novčani dobitak.

»Duhovnost i poslovna etika u djelima Paula Tillicha« tema je koju razmatra Nediljka Rogošić. Autorica naglašava Tillichovo uvjerenje da su ljubav, moć i pravda, kao temeljna etička načela, međusobno povezani. Njihovo je ishodište u samom bitku, a za Tillicha je bitak zapravo Bog. Autorica obrazlaganjem stavova toga njemačkoga protestantskog teologa potkrepljuje tezu da je duhovnost stil života, ponajprije u individualnoj, a potom i u poslovnoj sferi.

Ana Lukačić unutar svog izlaganja dohvaća i obrađuje spoj etike i ekonomije u djelima Adama Smitha. Autorica čitateljima približava Smithove teorije socijalnih sklonosti, koje se pak mogu iskazivati i kao dobrohotne, i kao sebične. Spominju se gotovo općepoznati Smithovi pojmovi (ustvari neke od njih Smith je preuzeo od drugih, prilagodio i afirmirao) poput »teorije simpatije«, »nepristranog promatrača« i »nevidljive ruke na tržištu«. To dostatno svjedoči da je škotski etičar i politički ekonomist aktualan još i danas. Mehanizmi tržišne razmjene pokazuju, prema Smithovu uvjerenju, da je moguće harmonizirati egoistične interese i konstruktivno ih uklopiti u cjelinu građanskog društva. Zahtijeva se altruizam koji je zapravo neka vrsta dobrohotnog egoizma, jer se očituje kao izvor bilo izravne bilo neizravne koristi za altruističnog pojedinca.

U referatu »Osnovni problemi poslovne etike« Jelena Debeljak raščlanjuje temeljne izazove koji se mogu nametnuti etici u poslovanju, promatrajući ih u složenim pojavnostima unutar četiriju

osnovnih područja poslovne etike: prirode korporacije, rada u korporaciji, korporacije u društvu i budućega korporativnog etosa. Autorica kao zaključak predočava viziju »budućeg korporativnog etosa«, tj. konstruktivno ukazuje na neotklonjivu potrebu za promjenom ustroja korporacijâ te načina postupanja na tržištu rada i kapitala.

Posljednja tema u Zborniku naslovljena je »Razdvajanja i prožimanja filozofije i primijenjenih znanosti u okviru poslovne etike tolerancije«. Zajedno je potpisuju Anita Bošnjak i Emina Ogrizek. Kroz dotični prikaz autorice ustanovljuju da aktualno doba nije obilježeno samo nepovjerenjem među različitim znanostima nego i njihovim neprikrivenim međusobnim omalovažavanjem. Korijene takvog stanja autorice prepoznaju u novovjekovnom detroniziranju filozofije kao dotadašnje »kraljice znanosti« te ustoličenju tvorbenih znanosti i vještina, odnosno tehnologije kao moćnog instrumenta samozadovoljne i uznosite znanosti koja stremi prema zadbivanju čovjekove bezuporišne i difuzne autonomnosti u osmišljavanju i vođenju vlastitog života, najčešće usmjerenog prema isključivoj koristi i stjecanju materijalnog blagostanja. Autorice utemeljeno argumentiraju da ljudsko biće ne može živjeti i raditi oslanjajući se samo na znanstvena postignuća i gospodarski napredak, a zanemarujući pri tome filozofiju i ostale znanosti koje ispravno uviđaju da se zbilja ne sastoji samo od materijalnog nego i od onoga što je teško, a često i nemoguće, predočiti — zato što pripada duhovnom svijetu koji izmiče osjetilima, eksperimentima i kvantitativnim određenjima. Zaključak koji autorice podastiru je da čovjek može i mora ostvariti te očuvati toleranciju među znanostima, gdje će biti »dopuštena mogućnost poznatom da bude istinito«.

I naposljetku, nakon prolaska kroz sve tematske jedinice, moguće je zadobiti uvid da nema sumnje kako Zbornik, unatoč tome što se poneki stavovi njegovih pojedinih koautora ne mogu u potpunosti ukloniti mogućim i razložnim prigovorima, zavrjeđuje nepridržanu pohvalu i preporučivanje. Naime priložima je bjelodano pokazano da susret i prožimanje poslovanja i etike, tj. uspješnosti i poštenja, nije samo moguć nego i ostvariv.

Polazeći od zatečenih okolnosti u globaliziranom svijetu, izručenom opasnosti od pogibelji zbog ekološke krize, čitatelj radova u Zborniku može i smije zaključiti da etika unutar poslovanja u jednom posve signifikantnom smislu nije samo uvjet mogućnosti čovjekove bolje budućnosti nego i njegove budućnosti uopće. Svijest o takvom prijetećem globalnom stanju otisnuta je na mnogim mjestima u Zborniku.

Temeljna značajka u Zborniku obuhvaćenih radova je trijezna i zauzeta budnost te normativni etički diskurs usmjeren iznalaženju modusâ plodonosnog susreta i suživota poslovne etike i duhovnosti. Takav oživotvoreni susret nije i ne može biti fikcija i produkt nepotrebne, usiljene i utopističke tendencioznosti, nego egzistencijalno potrebna paradigma djelotvornog promišljanja i promišljenog djelovanja sa svrhom poboljšanja i obogaćenja čovjekova života u cjelokupnoj njegovoj materijalnosti i duhovnosti, osjetilnoj tjelesnosti i samosvjesnoj subjektivnosti, nužnosti i slobodi, konačnosti i beskonačnosti, čovjekovoj animalnosti i bogolikosti, individualnosti i socijalnosti, konzumerizmu i kreativnosti — a sve u skladu s njegovim autentično ljudskim i kontekstualnim zadatostima odgovorno suobličeni *ethosom*...

Marito Mihovil Letica